

Vad är sanning, vad är klokt?

Det heter att sanningen är krigets första offer, men också i fredstid är sanning – åtminstone i politiken – ett högst relativt och svårfångat begrepp. Om sina erfarenheter i det moderna Ryssland har den brittisk-ukrainske journalisten Peter Pomerantsev skrivit en bok med namnet *Ingenting är sant och allting är möjligt* (sv.övers. 2016). Diktaturena sprider rutinmässigt desinformation, och på det området har Ryssland utmärkt sig också i vårt land, vilket har omvittnats av skribenter som Jessikka Aro, Saara Jantunen, Sofi Oksanen med flera. Desinformationen har florerat också i den amerikanska presidentvalskampanjen. Där har journalisten David Roberts tagit i bruk termen *post-truth politics* för att beskriva utvecklingen. Det heter att det är fråga om en ny politisk kultur, där sociala media har gjort det lätt för många att leva i en värld av ensidigt informationsflöde.

Men är detta något nytt? Egentligen inte. Om Donald Trump säger att det var Barack Obama som grundade IS (genom försumlighet i Mellanösternpolitiken), så är detta bara ett färskt exempel på hur en tolkning kan ersätta sedvanliga föreställningar om fakta i den omgivande verkligheten. Inte heller tillgång till allsidigt kunskapsflöde betyder att alla har likadana verklighetsbilder. I samband med hantering av tvister och konflikter är det därför värdefullt att åtminstone försöka få parterna att närma sig varandra i sina uppfattningar om verkligheten. Följaktligen hör *fact-finding*, undersökningsförfarande, till standardmetoderna för fredlig lösning av tvister.

Forskare och andra skribenter har ofta framhållit, att motstridig information i aktuella politiska frågor kan framkalla en känsla av *kognitiv dissonans*

hos dem som tar emot informationen. De flesta vill gärna minska dissonansen till exempel genom att utestänga, nedvärdera eller åtminstone omtolka vissa typer av information. Därigenom tillfredsställer man ett trygghetsbehov hos sig själv. Åsiktsbubblan är den aktuella metaforen. Dagens informationsflöde är enormt, men det är ändå fullt möjligt att leva i en bubbla av ostörd övertygelse med egna perceptioner av verkligheten, egna bedömningar, prognoser och värderingar. Samtidigt kvarstår idealbilden av demokratin, där upplysta medborgare tar emot allsidig kunskap och prövar alla argument innan de på rationella grunder tar ställning i enskilda politiska frågor.

De som i huvudsak kan enas om fakta kan ändå vara oense om *benämningar*. Även Turkiet medger numera att massmord på den armeniska befolkningen i landet ägde rum mellan åren 1915 och 1923, men enligt turkisk uppfattning får det inte kallas folk-mord. De flesta armenier kräver att det kallas folk-mord. Norr om Grekland finns en stat, som kallar sig republiken Makedonien, men den benämningen kan inte användas officiellt ens i FN, emedan Grekland anser att Makedonien enbart finns i Grekland. I Finland och i många andra länder har man tvistat om sådana benämningar som frihetskrig och inbördeskrig. Ändring av gängse benämningar kan kräva politiska beslut på regeringsnivå.

Inom folkrätten kan man skilja mellan konkreta fakta och legitimt erkända fakta. Det är obestridligt att halvön Krim sedan drygt två år tillbaka *de facto* kontrolleras av Ryssland, men detta faktum har inte erkänts *de jure* av de flesta övriga stater. Erkännande kräver politiska beslut.

Inom säkerhetspolitiken nöjer man sig gärna med att tala om hotbilder i stället för verklighetsbilder. En enkel definition av hot omfattar två komponenter – kapacitet och avsikt. Kapaciteten är en del av den konkreta verkligheten. Det är till exempel obestridligt att Ryssland har kapacitet att angripa Finland. Men finns det någon sådan avsikt? Där blir det åter fråga om bedömningar och perceptioner. Både uttalade och outtalade hot är oftast förknippade med villkor: om A gör någonting kanske B går till angrepp. A:s kapacitet kan höja tröskeln, ge mera handlingsutrymme åt A. Om A har hög kapacitet uppnås effektiv avskräckning, och B avstår från alternativet att gå till angrepp. Hela resonemanget kan självfallet tillämpas vice versa – bägge parter kan avskräcka varandra. Detta gäller sedan länge på storstrategisk nivå mellan Förenta staterna och Ryssland. De transatlantiska kärnvapnen kan inte användas, men de utgör ett element i maktbalansen.

Då man i resonemang om säkerhetspolitiken talar om *facts on the ground*, är det just fråga om kapacitet, ofta rörlig kapacitet. Liksom schackpjäser flyttas på brädet gör staterna sina drag och motdrag. Sverige börjar hålla ett mekaniserat skyttekompani på Gotland. NATO-länderna placerar tre bataljoner i de baltiska länderna. Ryssland flyttar Iskandermissiler till Kaliningrad. Militärflyg som snuddar vid Finlands eller andra EU-länders territorier samt förflyttning av nordliga örlogsflottans enheter från Kolahalvön till Medelhavet i oktober detta år är andra exempel. Ryssland känner ett starkt behov att verkställa styrkedemonstrationer. I sista hand kan detta tolkas som ett uttryck för Rysslands långsiktiga strävan att bli erkänd och bemött som likvärdig motpol till Förenta staterna.

I vår egen tid och vår egen världsdel har försvarsalliansen NATO vuxit med tolv medlemmar under de senaste 25 åren. Enligt den dominerande uppfattningen i Rysslands media är detta en följd av att Förenta staterna försöker bygga upp framskjutna positioner aggressivt riktade mot Ryssland. Enligt den västliga synen är det fråga om de nya medlemsstaternas strävan att stärka sin egen säkerhet. På ömse håll lever man med helt olika bilder av verkligheten – eller för att uttrycka det mera dramatiskt – med olika hotbilder.

Även med olika verklighetsbilder i nutiden kan man resonera och ta ställning till alternativa situationer i framtiden, till exempel följande: Finland år 2025 a) medlem av NATO eller b) inte medlem av NATO. Precis samma alternativ kan uppställas för grannlandet Sverige. Man torde ganska långt kunna enas om vilka fakta som gäller i vardera fallet. Konsekvenserna av ett medlemskap bedöms olika. Därför är somliga beredda att snabbt köra på, medan andra har betänkligheter. Somliga betonar att NATO-medlemskap fungerar avskräckande. Det höjer tröskeln för angrepp från Ryssland och förbättrar därigenom säkerheten, andra säger att medlemskap ökar spänning och misstro, medan man hellre borde arbeta för avspänning, dialog och förtroende. Ganska likartade iakttagelser har framförts i de detta år framlagda expertutredningarna i både Finland och Sverige. Bägge utredningarna har gjorts på uppdrag av respektive utrikesministerier.

Konsekvensutredningarna ställer upp fakta och synpunkter, men de ger inga rekommendationer till regeringarna. I den politiska debatten är däremot alla tänkbara argument i bägge riktningarna kända och framlagda. Man vill se det egna landet i NATO om man räknar med en viss sannolikhet för angrepp eller väpnad provokation från Ryssland eller om man värderar den avskräckande effekten av medlemskap högre än de negativa följderna. Man vill fortsätta att hålla det egna landet utanför NATO om man räknar med att det nuvarande läget är stabilt och inte innehåller något aktuellt hot om angrepp från Rysslands sida. Sannolikheterna för det ena eller det andra är inte mätbara.

Om avskräckning och beredskap inte är tillräckligt tydliga finns det en risk för att militära optioner kan bli användbara i akuta regionala kriser. Därför är det viktigt att Finland upprätthåller en tillräckligt hög försvarsberedskap, som visar att Finland har full kontroll över hela det egna territoriet. Helt oberoende av om Finland är medlem i NATO eller inte är den kontrollen ett kontinuerligt bidrag till stabilitet och säkerhet i Europa.

Om Finland och/eller Sverige nu söker medlemskap i NATO, kommer detta enligt officiella uttalanden från Rysslands sida att föranleda ytterligare militära motåtgärder, vilket också konstateras i båda utredningarna. Det kan således hävdas, att

redan deras nuvarande roll som icke-allierade stater bidrar till att dämpa spänningen i Europa. Vid mottagandet av den svenska utredningen sade Sveriges utrikesminister Wallström, att hon alltjämt önskar hålla Sverige utanför NATO och arbeta för avspänning. Finlands utrikesminister Timo Soini har veterligen inte framlagt några visioner, och regeringens utrikes- och säkerhetspolitiska redogörelse, som utkom i juni, nöjer sig med att framhålla nyttan av det gällande partnerskapet med alliansen. Dessutom heter det att ansökan om medlemskap skulle vara ett ”genomgripande och vittgående beslut i Finlands utrikes- och säkerhetspolitik och kräva omfattande diskussioner och ett noggrant övervägande”.

Om man tänker på värdet av stabilitet och säkerhet för hela Europa kan man fråga sig vilket alternativ som är fördelaktigare: a) en situation där alla eller de flesta stater väster om Ryssland är militärt allierade, eller b) en situation där det finns också mellanstater, vilka inte uppfattas som hotande eller farliga av någon. En tendens till skarp uppdelning av Europa i två delar – Ryssland och NATO – har hittills varit förknippad med mera ömsesidig misstänksamhet med ökande militär beredskap på ömse sidor. Det skulle inte behöva vara så, men Rysslands benägenhet att se NATO:s utvidgning som ett hot har lett till en växande spiral av spänning. Då kan det finnas ett värde i stötdämpare, buffertstater, mellanliggande områden, vilka dämpar bilden av en skarp uppdelning. Finland i NATO skulle ge alliansen ytterligare tusen kilometer gräns direkt mot Ryssland.

Konsekvensutredningen påpekar, att Finland inte förfogar över något sådant ”uttunningsområde” som Norge har i Finnmarken utan nämnvärd militär aktivitet. Tvärtom, enligt utredningen borde Finland som eventuell NATO-medlem konfronterad med Rysslands motåtgärder på andra sidan gränsen kan-

ske tillåta förhandslagring av allierat materiel, satsa på omgruppering av egna styrkor samt möjligen till och med gå in för fortgående närvaro av allierade förband i Finland. Allt detta för att minska risken för felkalkyler i Ryssland. Införande av kärnvapen i Finland är förbjudet i lag.

Även om spänningen stiger betyder det inte att det uppstår en akut risk för ett stort krig i Europa. Båda sidor förstår mycket väl vad ett krig mellan industrialiserade stater i vår tid skulle betyda. Till den insikten bidrar erfarenheterna från Ukraina-kriget: Ryssland testar ju nu några av sina modernaste vapen i östra Ukraina ungefär liksom Tyskland testade sina vapen i spanska inbördeskriget i slutet av 1930-talet. Misstänksamheten är ändå så stor, att båda sidor anser sig tvungna att upprätthålla en tillräcklig nivå av avskräckning. I sista hand finns den ömsesidiga storstrategiska nukleära avskräckningen mellan Förenta staterna och Ryssland i bakgrunden. Både EU och NATO har lyckligtvis förklarat att de eftersträvar dialog och utbyte med Ryssland. Det finns ett stort utrymme för åtgärder som kan förstärka förtroendet. Resonemanget kan tycks paradoxalt i en tid då man samtidigt verkställer ekonomiska sanktioner och motsanktioner. Erfarenheten visar emellertid, att man kan särskilja olika interaktionsområden. Man kan ha handel, kulturutbyte, politiska samtal med mera jämsides med pågående sanktioner. Allt detta är också en del av den omgivande komplicerade verkligheten.

Några politiska partier i både Sverige och Finland är redan nu färdiga att förordna en medlemsansökan till NATO. Det är högst begripligt att många – efter alla debatter och utredningar – anser sig förfoga över tillräckligt mycket kunskap om fakta och möjliga eller sannolika konsekvenser. Sedan återstår bara en fråga: är det klokt?

KLAUS TÖRNUDD